

UDK 614.2(091)(497.1)"19"
COBISS.SR-ID 26343433

ANDRIJA ŠTAMPAR- UTEMELJIVAČ JUGOSLOVENSKE SLUŽBE JAVNOG ZDRAVLJA I ZDRAVSTVENI AMBASADOR JUGOSLOVENSKE DRŽAVE U SZO

Dušan Petar Kuljančić

UNIVERZITET U NOVOM SADU, MEDICINSKI FAKULTET, HAJDUK VELJKOVA 3, NOVI SAD; KLINIČKI CENTAR VOJVODINE, KLINIKA ZA PSIHIJATRIJU, HAJDUK VELJKOVA 1, NOVI SAD

SAŽETAK: Andrija Štampar je rođen 1888. godine u selu Brodski Drenovac u Slavoniji, a preminuo 1958. godine u Zagrebu. Bio je jugoslovenski i hrvatski lekar i naučnik najzaslužniji za utemeljivanje javnog zdravlja i socijalne medicine na prostoru Balkana u prvoj polovini 20. veka. Medicinski fakultet u Beču je završio 1911. godine dobivši titulu doktora opšte medicine. Još kao student medicine pisao je članke i pamflete sa ciljem da obrazuje i prosvetli ljude o prevenciji i očuvanju zdravlja. Počeo je svoju profesionalnu karijeru radeći kao opštinski lekar u Novoj Gradiški, a od 1919. do 1930. godine delovao je kao načelnik higijenskog odeljenja Ministarstva narodnog zdravlja u Beogradu i u tom je razdoblju radio na utemeljenju zdravstvene službe u tadašnjoj Jugoslaviji. Organizovao je više od 250 javnih ustanova od značaja za zdravstvenu delatost. Svojim predanim i neumornim radom nastojao je utemeljiti lekara kao javnog i socijalnog radnika i narodnog učitelja i prosvetitelja, koji je ekonomski nezavistan i jednako dostupan svim slojevima društva. Istakao je značaj preventivnog medicinskog rada. Od 1930. godine počinje njegov značajniji angažman na međunarodnom planu. Radi kao higijenski stručnjak pri Društvu naroda u mnogim evropskim zemljama, u SAD-u i u Kini gde je zaslužan za reformu zdravstvene službe. Godine II svetskog rata provodi kao logoraš u zatvoru u Grazu. Po oslobođenju nastavlja da radi na polju javnog zdravlja i nauke. Radi kao direktor Škole narodnog zdravlja, dekan Medicinskog fakulteta, rektor Univerziteta u Zagrebu, član i predsednik Jugoslovenske akademije nauka i umetnosti JANU (1947.-1958.). Uporedo sa bogatom profesionalnom karijerom u zemlji postiže zapažene uspehe i u organizaciji javnozdravstvene službe i u svetu. Od 1946. godine radi na osnivanju Svetske zdravstvene organizacije, da bi napisavši njen ustav leta 1948. godine u Ženevi predsedavao prvom Skupštinom ovog najvišeg zdravstvenog tela u svetu.

Ključne reči: istorija medicine; Medicinski fakultet-Zagreb; Medicinski fakultet-Beograd; Jugoslavija; narodno zdravlje; socijalna medicina

Andrija Štampar je rođen pre više od 130 godina u malom slavonskom selu na području tadašnje Austro-Ugarske monarhije. Otac mu je bio učitelj, te se zbog njegove službe porodica često selila. Tako da je Štampar imao mnogo vremena da posmatra svakodnevni život običnih ljudi. U to doba po selima na Balkanu nije bilo ni lekara ni medicinske službe. Govorimo o zaostalom društvu seljaka ogrezlih u neznanju, što je imalo velike negativne posledice po zdravlje naroda. Od 1898. do 1906. pohađa Gimnaziju u Vinkovcima, koju završava kao odličan đak. Studije medicine započeo je 1906. godine u Beču, u tada najvažnijem medicinskom centru u celom svetu [1]. Završava ih za svega 5 godina i 2 meseca, 23. 12. 1911. godine. Dok je bio student objavio je preko 70 članaka i brošura, uglavnom namenjenih zdravstvenom prosvjećivanju te je održao niz javnih predavanja

u Beču i domovini. Međutim, najvažnije, u tom je razdoblju formirao svoje jasne stavove o socijalnoj medicini. Naprosto, bio je to čovek koji je tačno znao što hoće, a uz to energičan, uporan, beskompromisan, samouveren [2]. 1909. godine u Novoj Gradiški osniva sopstveni časopis pod nazivom Biblioteka javnog zdravlja, u kome piše članke o brojnim temama o zdravlju i prevenciji bolesti. Po završetku studija dr Štampar se zapošljava najpre u Karlovcu, a zatim biva premešten u Novu Gradišku i unapređen u opštinskog lekara [3]. Tokom I svetskog rata radio je kao lekar u zarobljeničkom logoru u Mathauzenu u Austriji [2]. Po okončanju rata kao jedan od malobrojnih visokoobrazovanih ljudi u novonastaloj državi Kraljevini SHS, biva postavljen za zdravstvenog savetnika u Povjereništvu za socijalnu skrb Narodnog vjeća u Zagrebu [4]. 1919. godine drži predavanje na temu zdravlja dece u okviru Kongresa

savezničkih zemalja o socijalnoj higijeni u Parizu. Već tada je jasno pokazao da ima jasan koncept organizacije javnozdravstvene službe [3].

Kao čovek tako bogate reputacije već tada, maja 1919. godine počinje karijeru u Beogradu. Dr Milan Jovanović Batut tada već stari renomirani doktor u Beogradu prepoznaje talenat i interesovanje za socijanu medicinu i higijenu kod mladog Štampara. Zato sa svega 31 godinom Štampar uspeva da dobije posao u Ministarstvu narodnog zdravlja, i to ne bi bilo kakav posao već pomoćnika ministra tj. načelnika Odeljenja za rasnu, javnu i socijalnu higijenu. Poznat je njegov citat s kojim je nastupio pred Batutom "Ovdje nemam ni osobnih poznanika, ni prijatelja, ne donosim ni usmene, ni pismene preporuke". Ali Batuta je osvojio svojim zrelim razmišljanjima i dubokim uverenjem o vrednostima zdravlja za ljudsku zajednicu [2].

Sa ograničenim materijalnim i logističkim sredstvima sa kojima je raspolagao, u novoformiranoj zemlji, siromašnoj, zaostaloj, sastavljenoj od raznih naroda i narodnosti i različitih geografskih područja, opustošenoj posle nedavno završenih ratova (Balkanski i I svetski rat), sa stanovništvom koje je izmučeno glađu i bolestima, opterećeno socijalnim problemima, te sa nedovoljno lekara i medicinskog osoblja, Štampar je prionuo na zadatak organizovanja zdravstvene službe. To je za njega bio samo izazov [2].

Međutim, ogromnim ličnim zalaganjem i entuzijazmom uspeo je u samo prvih 5 godina na poziciji u Ministarstvu narodnog zdravlja do 1924. godine da širom tadašnje Kraljevine SHS osnuje čak 250 socijalno-medicinskih ustanova: od domova narodnog zdravlja i zdravstvenih stanica, preko bakterioloških i antimalaričnih stanica, dispanzera za tuberkulozu, ambulanti za polne bolesti, školskih poliklinika, ustanova za odojčad i malu decu, pa sve do Centralnog higijenskog zavoda u Beogradu i Higijenskog zavoda sa Školom narodnog zdravlja u Zagrebu.

U isto vreme radio je i na osposobljavanju nedostajućeg zdravstvenog kadra-osnovane su škole za medicinske sestre u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani i Skoplju. U program Medicinskog fakulteta u Beogradu i Zagrebu uvrštena je nastava iz socijalne medicine i higijene. Vođen svojim idealom narodnog prosvetavanja, Štampar u okviru Škole narodnog zdravlja organizuje za to doba inovativni tzv. „Seljački Univerzitet“, u okviru koga se održavaju višemesečni seminari o zdravstvenim pitanjima u ruralnim područjima. [1, 2, 4].

Sledeći svoj ideal, prof. dr Andrija Štampar stvarao je naprednu medicinu, zasnovanu na dokazima čija je jedina uoga bila da služi narodu. Međutim, kako su njegovi ideali u to doba bili okarakterisani kao socijaldemokratski i levičarski početkom 1930-tih godina dolazi u sukob sa vlašću. 1931. godine zato nije uspeo da dobije saglasnost vlasti za izbor u zvanje redovnog profesora higijene i socijalne medicine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu [2].

Stoga razočaran, okreće se borbi za narodno zdravlje na međunarodnom nivou. Od 1931. do 1933. godine radi kao stalno zaposleni član Zdravstvene organizacije pri Ligi naroda. Bavi se sasvim novim, ali njemu takođe bliskim poslom, edukacijom zdravstvenih kadrova. Putujući Evropom, kao gostujući profesor drži predavanja na medicinskim fakultetima i školama u Holandiji, Španiji, Grčkoj, Poljskoj, Mađarskoj, i Nemačkoj. Posećuje i SAD i Kanadu kao gost Rokfelerove federacije. 1938. godine drži brojna predavanja na renomiranim medicinskim fakultetima širom SAD, poput Harvarda i Kalifornijskog univerziteta, gde i radi kao profesor tokom 1938/39.-te. Posećuje i Kinu gde se od 1933. do 1936. godine zadržava kao savetnik kineske vlade i radi na poslovima organizovanja zdravstvene službe posle katastrofalnih poplava iz 1931. godine [1,2,3,4,5].

Slika broj 1. Andrija Štampar (sa desne strane) u Lančou, Kina, 1930-tih godina [6]

Posle političkih promena u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji, Štampar se 1939. godine vraća na službu u Zagreb, gde je konačno potvrđen njegov izbor za redovnog profesora higijene i socijalne medicine. Kao najzreliji i najiskusniji nastavnik već sledeće godine biva izabran za dekana Medicinskog fakulteta u Zagrebu i tako se posvećuje reformisanju nastave u okviru medicinske struke. Taj plodonosan rad ubrzo biva ponovo prekinut nemačkom invazijom Jugoslavije 1941. godina. Odmah po ustrojavanju ustaškog režima Štampar biva uhapšen i još jednom kao politički nepodoban biva interniran u logor u Gracu gde je i dočkao oslobođenje 1945. godine. [2]. Po povratku u domovinu, maja 1945. godine ponovo preuzima profesuru, Medicinski fakultet, Univerzitet u Zagrebu i upravu nad Školom narodnog zdravlja. Potom se redaju uspesi u profesionalnoj karijeri u ponovo novoformiranoj komunističkoj Jugoslaviji. 1947. godine postaje akademik i redovni član Jugoslovenske akademije nauka i umetnosti, čiji će predsednik biti do smrti 1958. godine [2].

Kako na domaćem isto je tako Štampar uspešan i na međunarodnom zdravstvenom planu u svetu posle II svetskog rata. Ono što je možda i najvažnije postignuće Andrije Štampara jeste njegova ključna uloga u formiranju Svetske

zdravstvene organizacije [1]. Od 1946. godine počinje razvoj međunarodne zdravstvene organizacije pri Organizaciji Ujedinjenih Nacija, koja je u formiranju. Godine 1946. bio je izabran za prvog potpredsednika Ekonomsko-socijalnog veća UN-a te za predsednika Privremene (Interimne) komisije, koja je do ratifikacije ustava Svjetske zdravstvene organizacije obavljala dužnost te organizacije [3]. Sam Štampar u okviru ove komisije ima zadatak da pripremi ustavni akt buduće Svetske zdravstvene organizacije, poznat kao „Magna Carta zdravlja“ i čuven zbog svoje idealističke definicije zdravlja „Zdravlje je stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti i iznemoglosti“ [1]. U periodu od 1945. do 1948. godine predsedavao je svim sednicama ovog međunarodnog zdravstvenog tela. Onda na sednici od 24. juna do 24. jula 1948. godine u Ženevi kojom je predsedavao Štampar, kao anonimno izabrani predsednik, usvaja se Ustav, koji je izradila komisija pod njegovim vodstvom i osniva se Svetska zdravstvena organizacija [3]. Štampar ostaje aktivan u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, posvećen promovisanju i unapređivanju zdravlja svetske populacije sve do smrti 26. juna 1958. godine [1].

Slika broj 2. Sastanak Privremene (Interimne) komisije u Ženevi 1946. godine, s leva dr Štampar predsednik komisije [6]

Na osmoj redovnoj sednici Svetske zdravstvene organizacije 1955. godine u Meksiko Sijetu, Andrija Štampar biva nagrađen priznanjem fondacije Leon Bernard za celokupan rad i dostignuća na polju javnog zdravlja i socijalne medicine [3].

Danas se rad i delo prof. dr Andrije Štampara nije zaboravilo kako u njegovom rodnom kraju, tako ni u svetu. U Republici Hrvatskoj na Zagrebačkom univerzitetu dodeljuje se godišnja nagrada pojedincima i organizacijama za ostvarene naučne rezultate, promovisanje nauke i struke, te prenos znanja i obrazovanje mladih stručnjaka iz oblasti biomedicinskih nauka koja nosi ime ovog znamenitog profesora [7]. Evropska asocijacija škola javnog zdravlja svake godine na redovnom sastanku dodeljuje prestižno priznanje koje takođe nosi ime Andrije Štampara za postignute uspehe na polju javnog zdravlja [8].

LITERATURA:

1. Brown TM, Fee E. Andrija Štampar: charismatic leader of social medicine and international health. *Am J Public Health*. 2006;96(8):1383. doi:10.2105/AJPH.2006.090084
2. Dugački V., Žižak M., 2020. Medicinski fakultet Zagreb | Andrija Štampar - STUDMEF. [online] stariweb.mef.hr. Dostupno na: <http://stariweb.mef.hr/studmef/znanost/ucimoznanost/andrija-stampar-2.html> [Pristupljeno 25.10.2020.].
3. En.wikipedia.org. 2020. Andrija Štampar. [online] Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Andrija_%C5%A0tampar#cite_ref-HE_1-3 [Pristupljeno 25.10.2020.].
4. Štampar, Andrija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59892> [Pristupljeno 25.10.2020.].
5. Grmek MD, ed. *Serving the Cause of Public Health: Selected Papers of Andrija Štampar*. Zagreb, Yugoslavia: Medical Faculty of the University of Zagreb; 1966:16.
6. Croatia.org. Zagreb, 2020. Andrija Štampar, Croatian Scientist, Father Of The World Health Organization. [online] Dostupno na: <http://www.croatia.org/crown/articles/9595/1/Andrija-Štampar-is-the-father-of-the-World-Health-Organization.html> [Pristupljeno 25.10.2020.].
7. Konecki, M., 2020. Nagrada Andrija Štampar. [online] Unizg.hr. Dostupno na: <http://www.unizg.hr/istrazivanje/istrazivanje-i-inovacije/nagrade-za-posebna-postignuca/nagrada-andrija-stampar/> [Pristupljeno 25.10.2020.].
8. Aspher.org. 2020. ASPHER - ANDRIJA ŠTAMPAR MEDAL. [online] Dostupno na: <https://www.aspher.org/andrija-stampar-medal.html> [Pristupljeno 25.10.2020.].

REZIME

Život i delo prof. dr Andrije Štampara su izuzetno važni za mlade generacije lekara i naučnika sa ovih prostora. I pored raznih ekonomsko-političkih previranja i prepreka na brdovitom Balkanu, njegov marljivi rad, upornost i požrtvovanost doveli su Dr Štampara do neslućenih uspeha na međunarodnom zdravstvenom polju. Dr Štampar je čak dva puta ni iz čega stvarao zdravstvenu službu u svojoj domovini. Njegova ideologija bila je vera u primarnu društvenu ulogu zdravlja i u mogućnost da se ono socijalno-medicinskim merama unapredi, jer kako je ne jedanput rekao "svatko ima pravo na zdravlje" [2].

Sukob interesa: Dušan Kuljančić - Nema.